

ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR TEFSİRİNDE ÇEVİRİ ETİĞİ VE TEKNİKLERİ

İshak ÖZGEL (*)

Öz

Son yıllarda Kur'ân'ın Türkçe tercümelemleri hızla artıyor. Buna mukabil çeviri metotları ve teknikleri gibi konularda yapılan çalışmalar ise olması gereken noktanın çok gerisindedir. Teorik yaklaşımların eksikliği ve özellikle çeviri etiği bilincinin yeterince gelişmemiş olması nedeniyle mevcut tercümelemlerde önemli zaafklar görülmektedir. Tefsir ile birlikte bir meal yapmış olan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'ân Dili adlı eseri erken dönemde yazılmış olmasına rağmen bu konularda önemli bilgiler ve uygulamalar içermektedir. Bu makalede Elmalılı tefsirinden seçilmiş örnekler muvacehesinde çeviri teknikleri ve çeviri etiği üzerinde durulacak, bu vesile ile Elmalılı mealı üzerine yapılmış sadeleştirmeler de değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, Çeviri Etiği, Çeviri Teknikleri, Sadeleştirme.

Translation Ethics and Techniques in the Tafseer of Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır

Abstract

There is a rapid increase in the number of Turkish interpretations of the Quran in recent years. However, there is no enough efforts and works made on translation methods and techniques, despite the significant problems appearing in relation to translation ethics. Hak Dini Kuran Dili (The True Religion, The Language of the Quran) by Muhammed Hamdi Yazır, who has prepared a translation too, along with his tafseer, contains significant information and practices in this area, although it was written in earlier period. In this paper, Elmalılı's translation techniques and his understanding of translation ethics are to be looked at through examples from his tafseer. In that regard, the simplification edits made on his translation will be assessed.

Keywords: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, The Right Religion, the Language of the Quran (Hak Dini Kur'ân Dili), Translation Ethics, Translation Techniques, Simplification

*) Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Ana Bilim Dalı (e-posta: ishakozege@hotmai.com)

Giriş

Arapça indirilmiş olan Kur'ân'ın farklı dilleri konuşan insanlar tarafından anlaşılması ya tefsir veya tercüme yoluyla mümkündür. Son iki asra gelinceye kadar tefsirler vesilesiyle anlaşılan Kur'ân'ın farklı dillere tercümesi yakın geçmişte söz konusu olmuştur. Kur'ân tercümesi meselesi yoğun olarak XX. yüzyılın ilk çeyreğinde ele alınmış ve tartışılmıştır. Türkçeye tercüme edilmesinin Tanzimat'a kadar uzanan bir geçmişi olsa da ilk teşebbüsler Cumhuriyet öncesi yakın dönemde ortaya çıkmış ve Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleşmiştir. Bu dönemden sonra artan bir ivmeyle tercümeleşmeler çoğalmıştır.

Günümüzde Türkçe telif meâller, başka dillere çevrilmiş Kur'ân tercümelerinin çevirileri ve sadeleştirilmiş meallerden müteşekkil oldukça zengin bir literatür vardır. Ancak mevcut çalışmaların çoğunda metodolojik bir çalışmanın ürünü olduklarını gösteren ve mütercimlerinde çeviri etiği bilincini yansıtan veriler ve bilgiler bulunmadığı görülmektedir. Hâlbuki günümüzde tercüme faaliyetini, karşılaşılan sorunları ve ilgili diğer konuları ele alan “Çeviribilim” adıyla başlı başına bir bilimsel disiplin bulunmaktadır.

Yapılan bir araştırmada Türkçe tercümelerin çoğunda çeviri metodu ve teknikleri, karşılaşılan sorunların çözümü, benimsenen üslup gibi hususlarda herhangi bir bilgi verilmediği görülmüştür.¹ Neden yeni bir çeviri? sorusuna genellikle önceki meâllerde bazı yanlış veya eksik çeviriler olması veya dil açısından toplumsal ihtiyaçların karşılanmadığı gibi cevaplar verilmiştir.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın çalışması ise erken döneme ait olmasına rağmen tercüme metodu, teknikleri ve sorunları gibi konularda çağını aşan açıklamalar, çeviri etiğine dair önemli yaklaşımlar içermektedir. Onun bu husustaki görüşleri çoğunlukla tefsirinin mukaddimesi esas alınarak çalışılmıştır. Hâlbuki bunun yanında tefsirinde de bu konuyla ilgili teorik bilgiler ve uygulamalar bulunmaktadır. Elmalılı kendi tabiri ile tefsirinin içine bir meal derc etmiş olmanın verdiği imkânları kullanarak zaman zaman yaptığı tercümenin arka planını detaylı bir şekilde yazmış, tercüme yapılırken izlenecek yolu öğretici bir üslupla aşama aşama anlatmıştır.

Bu makalede söz konusu açıklamalardan istifade edilerek tercüme faaliyetinin önemi üzerinde durulacak ve çeviri etiğine dikkat çekilecektir. Bu vesile ile bugün çokça karşılaştığımız Elmalılı meali üzerine yapılmış sadeleştirmelerdeki sorunlara da değinilecektir. Sadeleştirmelerin birçoğunda herhangi bir yöntem izlenmediği için kimi zaman Elmalılı'nın tercih etmediği kelimeler ile sadeleştirme yapma hatasına düşülmüştür. Ana konuya geçmeden önce Elmalılı'nın Kur'ân tercümesi yapma sürecine kısaca göz atmak yerinde olacaktır.

1) Mehmet Yüksel, *Çeviri Kuramı ve Problemleri Açısından Tanzimat'tan Günümüze Matbu Kur'an Meallerinin Önsözlerinin Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Isparta 2011, s. 53.

I. Elmalılı ve Kur'ân Tercümesi

Elmalılı Kur'ân tercümesi yapmak kastı ile bir çalışma yapmamıştır. Bilakis Kur'ân tefsiri yapmak amacıyla bu işe başlamıştır. Ancak şartlar onu tefsir içerisine bir tercüme derc etmeye sevk etmiştir. Olay kısaca şöyle cereyan etmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ortaya çıkan *Kur'ân tercüme edilebilir mi? Veya edilmeli mi?* Tartışmaları yapılırken sert münakaşalar yaşanmıştır. Bu esnada Kur'ân'ı Türkçe'ye tercüme teşebbüsleri de başlamıştır.² Bu tercümelemlerin art niyetle yapıldığı, sıhhatli çeviriler olmadıkları gibi bazı gerekçelerle Kur'ân'ın Türkçeye tercümesinin ehil kimseler tarafından yapılması gerektiğine dair bir kanaat oluşmuştur.³

Bunun üzerine Kur'ân'ın tercüme ve tefsirinin ehliyetli bir kurul tarafından yapılması için 21 Şubat 1925'de ikinci bütçe görüşmelerinde Meclis'e bir önerge verilmiştir. Bu önerge bazı tadilatlarla kabul edilmiş, Diyanet bütçesine 20.000 liralık ek ödenek konulmuştur. Böylece Kur'ân'ın Türkçe tercüme işi tahrifat yapan art niyetli, ehliyetli kişilerin ve menfaatçi yayıncıların elinden kurtarılarak hükümetin desteğiyle müteahhas kişilere verilmesinin önü açılmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, M. Âkif'e meâl yapmayı Elmalılı'ya ise Kur'ân'ı tefsir etme görevini tevdi etmiştir. Başlangıçta Mehmet Âkif Bey yazdıklarını Mısır'dan Elmalılı'ya göndermiş o da bu tercümelere tefsir eklemiştir. Fakat bu durum çok uzun sürmemiş, Mehmet Âkif, çalışmasının Kur'ân'ın yerine konulacağı ve namazların bununla kıldırılacağı endişesiyle bu vazifeden çekilmiştir. Aldığı avansı hükümete iade etmiş ve yazdıklarını da Elmalılı'dan geri istemiştir.⁴ Bunun üzerine Kur'ân tercümesi işi, tefsir yazmayı üstlenmiş olan Elmalılı'ya kalmıştır.⁵

II. Elmalılı'nın Kur'ân Tercümesine Yaklaşımı

Söz konusu dönemde Kur'ân tercümesi etrafında yapılan tartışmalar Elmalılı'nın Kur'ân tercümesi meselesine bakışını ve çeviri yöntemini etkilemiştir. Özellikle Türkçe Kur'ân, Türkçe ibadet ve Türkçe dil talepleri ve bunun karşısında yer alan görüşler çeviri

- 2) Dücane Cündioğlu, "*Matbû Türkçe Kur'ân Çevirileri ve Kur'ân Çevirilerinde Yöntem Sorunu*", 2. *Kur'ân Sempozyumu*, (4-5 Kasım 1995), Ankara 1996, s. 157; Murat Kaya, *Tanzimat'tan II: Meşrutiyet'e Kadar Matbu Türkçe Kur'ân-ı Kerim Tercüme Ve Tefsirleri*, (Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi S. B.E. İstanbul 2001, s. 217; Orhan Atalay, "*Kur'ân'ın Başka Diller Çevrilmesi Ekseninde Ortaya Çıkan Tartışmaların Tarihsel Arka Planı*", *Kur'ân Meâlleri Sempozyumu* İzmir, Ankara 2007, s. 34.
- 3) *TBMM Zabut Ceridesi*, Devre II, Yıl: 2, C. XIV, 1341 s. 29 (Mehmet Bulut, "*İlk Cumhuriyet Meclisinde Dinî Yayıncılık Hakkında Tarihi Karar*", *Diyanet Üç Aylık İlmî Dergi*, Ankara 1992, C. XXVIII, S.I, s. 141 - 142. den naklen)
- 4) Detaylı bilgi için bkz. Dücane Cündioğlu, *Bir Kur'an Şairi Mehmet Akif ve Kur'ân Meâli*, İstanbul 2007, s.143.
- 5) Hasan Basri Çantay, "*Baltacıoğlu ve Kur'ân*", *Sebilürreşad*, C.XI, Sayı: 257, İstanbul Kasım 1957, s. 100; Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul 1977, C.V, s. 1929; İsmail Kara, "*Bir Cumhuriyet Bir Çok Müslüman*", *Kitap Haber*, Sayı: 4, (Mayıs-Haziran-1998), İstanbul 1998, s. 24.

yönteminin arka planını oluşturmuştur. Ancak Elmalılı'nın çeviri yönteminin sadece bu tartışmaların etkisiyle oluştuğu söylenemez. Zira O Kur'an'dan önce başka eserler de tercüme etmiş,⁶ bu alanda belirli bir deneyim kazanmıştır. Böylece Kur'an tercümesine dair oldukça kapsamlı metodolojik bir yaklaşım ortaya koyabilmiştir.

Elmalılı *Kur'an tercüme edilebilir mi?* sorusuna net bir cevap vermiştir. Ona göre *Kur'an'ın hiçbir lisana hakkıyla tercümesi mümkün değildir*. Bununla beraber o Kur'an'ın başka bir dile çevrilmemesi gerektiğini de iddia etmiştir. Bilakis Kur'an'ın bütün dilleri konuşan insanlara indirildiğini ve o dillerde de anlaşılmasını sağlamanın bir görev olduğu kanaatinde dir.⁷

“Mamañih şunu da unutmamalıdır ki; Kur'an anlaşılmaz bir kitap değildir. Hatta “وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ”⁸ buyrulduğu üzere manasını en kolay ve açık bir surette anlatan ve tekellüfsüz, tasannusuz, su gibi akan, nur gibi parlayan bir Kitab-ı mübindir. O kendisini bütün insanlığa duyurmak ve anlatmak için nazil olmuş ve duyurmuştur. Ancak onun maanisi ihata olunup bitirilemez. Bir manası inkişaf ederken arkasından bir mana daha, arkasından bir mana daha ilh... yüz gösterir. ...Sonra bunları anlayanların anlamayanlara beyan etmesini de vazife kılmıştır. Bu beyan vazifesi tebliğ ve tefsir vazifesini teşkil eder. ...Ve bu tebliğ ve tefsir vazifesini evvelâ bütün usul ile ihtiyaca göre Peygamber ifa etmiş ve ihtilâfi elsineye göre onun neşr-u ta'mimini ümmetine emreylemiştir. İşte bu vazifenin teveccühü dolayısıyla ben de dilimin dönebildiği kadar bir tefsir ve meâl tarzında bu eseri yazmağa çalıştım.”⁹

Bu ve benzeri ifadelerden¹⁰ anlaşıldığına göre Elmalılı Kur'an'ın insanlara kendi dillerinde anlatılmasını önemli bir vazife olarak görmektedir. Ancak o bu vazifenin ifası esnasında mütercimim sahip olması gereken donanımlara, uyması gereken prensiplere dikkat çekmiş, karşılaşacağı sorunlar ve ortaya çıkacak sonuçlar hususunda uyarılar yapmıştır. Bir taraftan tercümenin gerekli olduğunu kabul ederken diğer taraftan bu işin sorumluluğunu vurgulamış, neticeleri hakkında kaygılarını dile getirmiştir.

Elmalılı'nın endişelerinin ardında o dönemde ortaya çıkan bazı beklentiler yatmaktadır. En temel kaygısı tercümelerin Türkçe ibadette kullanıma ihtimalidir. Onun için

6) Fransız filozofları Paul Janet, Gabriel Sealles'in ortak eseri “*Histoire de la Philosophie*” (*Les Doctrines et Les Ecoles*) adlı felsefe tarihini Türkçeye çevirmiş, *Mantık-ı İstintâci ve İstikrât*'yi Fransızca'dan tercüme etmiş (Ders notları olduğu belirtilmektedir.) *Hüccetullâhi'l-Bâliğ'a*'yı (Herhangi bir nüshasına henüz ulaşamamıştır.) Arapça'dan tercüme başlanmış ancak tamamlayamamıştır. Hüseyin Subaşı, “*Elmalılı Hamdi Efendi ve Hat Sanatımızdaki Yeri*”, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu*, Ankara 1993, s. 322.

7) Elmalılı Muhammed Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1971, C.II, s. 1251, (3/Âl-i İmrân/187).

8) “*Şanım namuna Kur'an'ı miyesser de kıldık düşünmek için, fakat düşünen mi var?*” (54/Kamer/17), Elmalılı)

9) Elmalılı, “*Mukaddime*”, *Hak Dini*, C. I, s. 16.

10) Elmalılı, *Hak Dini*, C. V, s. 3015; C. VI, s. 4663.

“Binaenaleyh bunlar Kur’ân’ı tanıtacak bir meâl olsa da Kur’ân hükmünü haiz olamaz, onun yerine konamaz. Meselâ namazda okunamaz.” Gibi kesin bir ifade kullanmıştır.¹¹

Bir başka endişesi Kur’ân tercümelerinin zamanla Kur’ân zannedileceğini düşünmesidir. بِالْبَاطِلِ الْحَقُّ تَلْبِيسُوا وَلَا تَلْبِيسُوا الْحَقَّ “hakkı batılla bulayıp da bile bile hakkı gizlemeyin” (2/Bakara/42) âyetini tefsir ederken bu endişesini şöyle dile getirmiştir.

“Nice kimseler vardır ki hakaiki ilmiyeyi tahrif ederler, sui istimal eylerler, onları kendi gönüllerine göre evirerek çevirerek aslından çıkarırlar, bakırı yaldızlarlar, altın diye satarlar, bu hal ahbarı Beni İsrail’de çok vardı, bunlar kendi yazdıkları fikirleri, **te’villeri, tercümeleri, aslı Tevrat ile karıştırıyorlar, seçilmez bir hale getiriyorlar.**”¹²

Yaşanan süreçler onun endişelerinde haklı olduğunu göstermiştir. Zamanla Kur’ân tercümelerinin Kur’ân’ın manalarını her yönüyle kuşattığı zannedilmeye başlanmıştır. Hâlbuki Elmalılı bunu engellemek için özellikle tercüme kelimesini kullanmamış, meâl kelimesini tercih etmiştir.¹³ Eserine de başlangıçta “*Yeni Meâli Türkçe Tefsir*” adını vermiştir.¹⁴ Bu kavram ile ne kastettiğini ve tercüme ile arasındaki farkı tefsirinde izah etmiştir.

Ona göre tercüme, “bir kelamın manasını, diğer bir lisanda dengi bir ta’bir ile aynen ifade etmektir. Terceme aslın manasını tamamen mutabık olmak için **sarahatte delâlette, icmalde tafsilde, umumda hususta, ıtlakta takyidde, kuvvette isabette, hüsn-i edada, üslub-ı beyânda hâsılı ilimde sanatta asıldaki ifadeye müsavi olmak iktiza eder.**”¹⁵

Tercümede tam bir eşdeğerliliği öngören bu tanımla Elmalılı Kur’ân’ın hakkıyla tercümesinin imkânsızlığını ifade etmiştir. İşte bu nedenle ona göre Kur’ân’ın tercümesi değil meâli yapılabilir.

“Meâl kelimesi de esasen te’vilin me’hazı olan “evl” manasına masdarı mimîdir. Bir şeyin varacağı gaye manasına ismi mekân da olur ki te’vilin hâsılı demektir. **Bundan başka meâl bir şeyi eksiltmek manasına da gelir, onun için örfte bir kelâmın manasını her vechile aynen değil de bir az noksanıyla hâsıluna göre ifade etmeğe de meâl denilmiştir. Bizim meâl tabirini ihtiyar edişimizde bu eksiklik haysiyetiyledir.**”¹⁶

11) Elmalılı, *Hak Dini*, C. I, s. 14.

12) Elmalılı, *Hak Dini*, C. I, s. 336.

13) Elmalılı, “*Mukaddime*”, *Hak Dini*, C. I, s. 9; Meâl kavramı, ülkemizde uzun yıllar bu anlam içeriğiyle bilinmiş ve amacına uygun bir şekilde kullanılmıştır. Ancak son zamanlarda tercüme ile meâl arasındaki bu farkın özellikle halk arasında bilinmediğini ya da unutulduğunu gösteren olaylar yaşanmakta hatta aydın kesimlerde de bu farkı göz ardı eden değerlendirmelerin yapıldığına şahit olunmaktadır. İshak Özgel, “*Neden Kur’ân Tercümesi Değil, Kur’ân Meâli*”, *Sobe Dergisi*, Isparta 2006, Sayı 2, s. 22.

14) Mehmet Sofuoğlu, *Tefsire Giriş*, İstanbul 1981, s. 372.

15) Elmalılı, “*Mukaddime*”, *Hak Dini*, C. I, s. 9.

16) Elmalılı, “*Mukaddime*”, *Hak Dini*, C. I, s. 9: Bu tanım daha sonra birçok Tefsir Usûlü kitabında ve Kur’ân çevirilerinin önsözünde bu anlamda kullanılmaya başlanmıştır.

Tanımdaki **“aynen değil biraz noksanıyla”** ifadesiyle tam bir tercümede öngördüğü sarahat, delâlet, icmal, tafsil, umum, husus, itlak, takyid, kuvvet, isabet, hüsn-i eda, üslub-ı beyân, cihetlerindeki eksiklikleri kastetmektedir.

Elmalılı Tercümelerin Kur’ân gibi anlaşılmasını engellemek için bu kavramı kullanmış olsa da yine de endişelidir. Ona göre meâl tabiri bile mahzurdan salim değildir.¹⁷ Bu konudaki uyarıcı çabaları yanında okurlarından meâlini Kur’ân olarak algılamamalarını rica etmiş,¹⁸ Kur’ân tercümelerinin doğru bir tasavvur ve bilinçle okumalarını istemiştir.

*“Doğrusu Kur’ân’ı cidden anlamak, tetkik etmek isteyenlerin onu usulüyle Arapça yolundan ve rivayet edilen tefsirlerden anlamaya çalışmaları zarurîdir. Kur’ân’ın falan tercümesinde şöyle demiş diyerek ahkâm istinbatına, mesele münakaşasına kalkışmama-
lıdır. Bunu imanı olanlar yapmaz, kendini bilen ehli insaf da yapmaz. Kur’ân’dan bah-
setmek isteyenler onu hiç olmazsa harekesiz olarak yüzünden okuyabilmelidir. Maamañih
öyle kimseler görüyoruz ki Kur’ân’ı harekesiz olarak şöyle dursun harekesiyle bile dürüst
okuyamadığı halde onun ahkâm ve maanisinden içtihada kalkışıyor. Öylelerini görüyoruz
ki; Kur’ân’ı anlamıyor ve tefsirlere müfessirlerin te’villeri karışmıştır diye onları da kâle
almak istemiyor da eline geçirdiği tercümelere okumakla Kur’ân’ı tetkik etmiş olacağını
iddia ediyor, düşünemiyor ki okuduğu tercümeyle âlim müfessirlerin te’vili değilse cahil
mütercimim re’yi ve te’vili, hatası, noksanı karışmıştır.”¹⁹*

III. Elmalılı’da Çeviri Etiği

Elmalılı Kur’ân tercümesinin mahiyetinin, fonksiyonlarının ve yukarıda bahsettiğimiz sonuçlarının farkındadır. Bu bilinç onda bir çeviri etiği oluşturmuştur. Bu nedenle tercümenin nasıl yapılması gerektiği sorusunu Kur’ân tasavvuru ile birlikte değerlendirmiş, diğer yandan menfi sonuçları engelleyecek yaklaşımlar sergilemiştir. Tercüme metodolojisine yönelik bilimsel tespitleri yanında mütercimim sorumluluklarına da değinmiştir.

*“Bu âyetler bize âyâtı Kur’anın sureti umumîyyede mealini ta’yin etmek ulemai ra-
sihînin de tamamen salâhiyeti dahilinde olmadığını ve nazmı Kur’anın ve alel’husus mü-
teşabihatının taabbüdî bir surette aynen hüfz-u zabtına dikkat edilmek lâzım geldiğini
gösterdiği cihetle ta’yini meal demek olan terceme mes’elesinin nasıl bir emri hatîr ol-
duğunu iyi düşünmek ıktıza eder. Hemen Cenabı Hak kalblerimizi ibtiğai fitne ve ibtiğai
te’vil ile zeyğ-u inhiraftan muhafaza buyursun”²⁰*

Kur’ân çevirilerinde mütercimler çeviri etiğine sahip olmalıydılar. Zira tercüme edilen metin Müslümanların referans kitabıdır. Allah’a karşı ubudiyet ve insanlara karşı davranışlar bu kaynağa bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu nedenle mütercimler çevirinin her iki aşamasında da kendi istek ve arzularını değil anlamın doğru bir şekilde anlaşılması ve aktarılmasını önemsemelidirler.

17) Elmalılı, “Mukaddime”, *Hak Dini*, C. I, s. 14.

18) “Binaenaleyh okuyanlardan tekrar tekrar rica ederim ki; Kur’ân’ı bu yazdıklarından ölçmeğe kalk-
masınlar.” Elmalılı, “Mukaddime”, *Hak Dini*, C. I, s. 19.

19) Elmalılı, “Mukaddime”, *Hak Dini*, C. I, s. 15.

20) Elmalılı, “Mukaddime”, *Hak Dini*, C. II, s. 1048.

Elmalılı bu konuda teorik açıklamalar yapmakla beraber kendi çeviri yöntemini bu bilinçle oluşturmuş ve tercümede tatbik etmiştir. Metni kaynak dilde anlama aşamasında klasik kaynaklara başvurmuş, tahliller yaparak tercihte bulunmuştur. Anlamı hedef dile aktarma aşamasında da manayı en az kayıpla ifade edecek sözcüğü bulma gayreti içinde olmuştur.

Bu bilinç onun metin tasavvurunun sonucudur. Metin tasavvurunun en önemli unsuru lafızların manaya delalet keyfiyetidir. Son dönemde yaygın olan bir başka paradigmanın ifadeleriyle “göstergelerin gösterenle olan ilişkisidir.” Elmalılı anlama, yorumlama ve çevirme işleminin temelini oluşturan bu konuda açık ifadeler kullanarak kendi tasavvurunu ortaya koymuştur. Ona göre Kur’ân metninin en küçük birimi olan harfler sonra kelimeler, âyetler, sureler ve hatta Kur’ân bütünlüğünde her bir cüz’ün diğeri ile bir tenasübü vardır. Bu tenasübe göre anlam katmanları ortaya çıkmaktadır.

Elmalılı delalet çeşitlerini “*delâleti vaz’iye ve lisaniye, delâleti akliye ve mantukiye ve delâleti tabiiye ve zevkiye*” olarak üç şekilde ele almıştır. “*Umum için delâleti vaz’iyenin, ulema için delâleti zevkiye ve fitriyenin ehemmiyeti büyüktür. Ve terceme ile lisan değişikliği zaman bittabi birinci ile üçüncüde zayıf pek çok olur. Ve bundan delâleti mantukiye de müteessir bulunur.*”²¹

Elmalılı’nın bahsettiği ve bir mütercimın mutlaka bilmesi gerektiğini düşündüğümüz delâlet çeşitleri metnin tenasübü ve nazmı ile ilgilidir. Ona göre Kur’ân metninin küçükten büyüğe bütün cüzleri arasında zahir veya hafi, lâfzî veya manevî birçok açıdan tam bir tenasüb ve nizam-ı belîğ vardır. Bunları bilmek için başta Nahiv ve Belâğat olmak üzere birçok ilme ihtiyaç duyulur. Zira “*Nazmı Kur’an’da terkib, sibak, siyak, mantuk, mefhum ve fehva, mutabakat, tazammun ve iltizam ile ibare, işaret, delâlet, ıktiza’ ızhâr, ihfa’ tahkik, temsil, tasrih, kinaye, ima, telmih, mantuk, hikmet, maksada isabet gibi vücuh beyan ve bu bapta evvelâ kelâmın sem’a, saniyen kalbe nüfuzunu temin eden fesahat, halâvet, letafet, cezalet, rikkat itidal, teşdit, teysir, tefennün ve teceddüt, cinas, tenasuk, tevazün, ahenk, tasarruf, üslûp, müsavat, itnap, îcaz ve nihayet ibda ve îcaz gibi lâfzî ve manevî mehasin ve bediiyatı tazammun eyliyen vücuh belâğat ve bediiyat vardır.*”²²

Tercümede nelerin aktarılıp nelerin aktarılamayacağını bilmek mütercimın ve tercümenin güvenilirliğini ortaya çıkarır. Metnin lafzî özelliklerinden ve anlam katmanlarından habersiz kimselerce yapılmış bir tercüme ile yukarıda zikredilen şekilde bir metin tasavvuruna sahip mütercimın çevirisi elbette birbirinden farklı olacaktır.

Kur’ân’da her bir kelimenin manayı aktarmak için kasten seçildiği şekilde bir tasavvura sahip olan Elmalılı’nın okurları doğru bilgilendirme prensibi, Kur’ân’ın anlamını mümkün olduğunca kaynak dildekine en yakın bir lafız ve üslupla aktarma gayreti gibi yaklaşımları onun çeviri etiğine sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca çeviri sürecinin arka planını paylaştığı bazı yerlerde çeviri etiği açısından önemli ifadeler kullanmıştır.

21) Elmalılı, *Hak Dini*, C. I, s. 51.

22) Elmalılı, *Hak Dini*, C. I, s. 51, 52.

Meselâ bir kelimeye veya ifadeye vereceği bir karşılık kendisince çok makul ve münasip gözüke de bunu yeterli görmemiş bilakis bu kelimenin kaynak dil Arapça’da bu anlama gelip gelmediğini araştırmıştır. Kelimenin lügatlerdeki anlamlarını, ilgili rivayetleri ve müfessirlerin görüşlerini dikkate almış sonuç olarak bir tercihte bulunmuştur. Türkçede bulunduğu karşılıkların manayı daraltacağı endişesi taşıdığında kelimeyi Arapça aslı ile koruyup tefsirinde genişçe izah etmiştir.²³

IV. Elmalılı Tefsirinde Çeviri Teknikleri

Elmalılı bugünkü anlamıyla salt bir Kur’ân meâli yazmamış, bilakis tefsir içerisine bir “meâl” derç etmiştir.²⁴ Bu iki yaklaşım birbirinden farklıdır. Zira tefsir içinde meâl yazmak, anlamı aktarmada karşılaşılan sorunları tefsirde çözme imkânı vermektedir. Elmalılı bu imkânları kullanmıştır. Yeri gelmişken belirtelim ki; Elmalılı meâlinin tefsirden soyutlanmış haliyle sadece meal olarak okunması her ne kadar revaç bulsa da bu eserin varoluş amacından bir sapmadır ve onu verimsizleştirmektedir. Ayrıca sadeleştirilmiş halini okumak eserin bilimsel değerini azaltmaktadır. Bu arada şunu da bilmek gerekir ki; bu metinlerin birçoğunda mütercimim maksadını aşan, isteğinin aksine manalar verildiği için Kur’ân’ı anlamada yanlış sonuçlara da yol açabilmektedirler.

Elmalılı’nın tefsir içinde meâl yazmış olması, onun eserini tercüme teknikleri açısından da değerli hale getirmiştir. Zira zaman zaman tercüme esnasında yaşadığı süreci geniş izahlar yaparak okuruyla paylaşmıştır. Bu açıklamalarından hareketle Elmalılı tefsirinden tercüme metodolojisi çıkarmak veya tercümede dikkat edilmesi gereken hususlar hakkında bir derleme yapmak mümkündür. Biz birçok örnek arasından çeviri etiğini daha iyi vurguladığı ve tercüme tekniklerini öğretici özellikler taşıdığını düşündüğümüz iki tanesini ele alıp inceleyeceğiz.

ÖRNEK:1 “Felak” Kelimesi

Elmalılı, Türkçe Kur’ân tercümelerinde genellikle *sabah, tan, şafak* şeklinde çevrilen “Felak” kelimesini meâlinde tercüme etmemiştir. Kendi ifadeleriyle “*fitretin Rabbi*” şeklinde bir tercümeyle ilk anda makul bulsa da “*felakın Rabbi*” olarak muhafaza etmiş bunun nedenini de tefsirinde uzunca açıklamıştır.

23) Detaylı bilgi için bkz. İshak Özgel, *Kur’ân’ın Türkçe’ye Tercümesinde Söz Dağarcığı* (M. Hamdi Yazır Meâli’nde Ağızlardan İstifade Örneği), Isparta 2008, s. 215 – 223.

24) “*Memleketimizde Kur’ân-ı Kerim tercümesi namıyla şöyle böyle bazı neşriyat görüldü, öyle ki içlerinde aslından değil de yabancı tercümanlardan tercüme edilenler bulundu. ... Buna karşı Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından, Diyanet İşleri riyasetine bir vazife tahmil edilmişti. Bunun üzerine bir teveccüh eseri olarak benden bir tefsir ve tercüme yazmam istendi. Ben evvel emirde i’tizar ettim, çünkü Kur’ân’ı kerimin hiç bir lisana hakkiyle tercümesi mümkün olmadığını bilmezlerden değildim. Fakat iktizayı hale binaen mümkün olduğu kadar bir tefsir yazmaya çalışmam ve buna hulâsa olarak bir meâl dercetmem için ısrar edildi. Bunu reddetmek yaraşmazdı. Bil’akis “لَتُنَبِّئَنَّ لِلنَّاسِ” medlûlünce bu bir vazife idi. Kalemim kırılmış, mürekkebeğim tükenmiş iken avn-i Hüdaya sığımarak ve vesile-i rahmet-ü mağfiret olmasını ümid ederek Tefsire başladım, sonra meşhum tarzında bir meâl yazmaya ibtidar eyledim.” Elmalılı, “Mukaddime”, *Hak Dini*, C. I, s. 9.*

“Mealde “*sığınırım Rabbına o fitretin, şerrinden bütün hilkatin*” ilâh... diye tercüme etmek fikri âcizaneme lâfzan ve ma'nen münasib gelmişti, fakat lûgaten ve şer'an halk ıtlak olunanın hepsi manasıyla sarahate dahil olmak ve aynı lâfz, mahfuz tutulmakta zikrolunan fâidelerle beraber daha ziyade ince ve daha fazla bir şümul bulunmak hasebiyle şöyle demek daha müreccah görüldü: “*Sığınırım Rabbına o felakın.*”

Elmalılı'nın tercihi böyle iken bazı sadeleştirilmiş (!) Elmalılı meâllerinde onun bu hassasiyetine saygı göstermeyen sadeleştiriciler (!) maalesef onun yapmadığını yaparak, “*sabahın rabbine*” ve benzeri çevirileri²⁵ ona mal etmişlerdir. Sadeleştirilmiş meallerde bunun gibi birçok yerde onun tefsirindeki açıklamalarına rağmen tercihlerinin aksine tercüme yapıldığı görülmektedir. Bu konuyu başka bir çalışmada ele almak üzere bir tarafa bırakarak “*felak*” çevirisi örneğinde Elmalılı'nın tefsirinde yer alan çeviri etiği ve teknikleriyle ilgili bilgileri değerlendirmeye geçelim.

Elmalılı bu örnekte görüleceği üzere Kur'ân çevirisinde mütercimın çeviriyi kendi fikrine, anlayışına göre değil, lafzın ana dilde taşıdığı anlamlara uygunluğu ve mümkün olduğunca hedef dilde manayı en üst seviyede koruma esasına dayalı olarak yapmayı prensip edinmiştir. Tefsir içinde bir meal yazmanın verdiği imkânları kullanan Elmalılı bu prensibine sadakat göstererek çeviri yapmıştır. Bununla beraber tefsirinde çeviri anlayışının arka planındaki araştırmaları da paylaşmıştır. Mananın nasıl korunabileceği veya tek bir kelime ile çeviri mümkün olmayan yerlerde şayet hedef dilde manayı kuşatan bir kelime yoksa anlamda ortaya çıkan kayıpları göstermeye çalışmış, oldukça eğitici ve öğretici bilgilere yer vermiştir.

Eserinde bu tarzda birçok örnek bulunmasına karşılık “*felak*” kelimesine dair açıklamalarını “çeviri etiği”ne vurgusu nedeniyle seçtik. Zira bu örnekte bir yandan Kur'ân mütercimlerinin âyetleri kaynak dilde anlamlandırma ve hedefe dile aktarmada takip etmeleri gereken usullere dikkat çekilmekle beraber diğer yandan “*fikri âcizaneme lâfzan ve ma'nen münasib gelmişti, fakat ...*” ifadesiyle “çeviri etiği” vurgulanmıştır. Bu prensip çeviride mütercimın kendi anlayış, istek ve arzularının değil bilimsel araştırma ve dayanakların belirleyici olması gerektiğini ifade eder.

Bu değere sahip olan Elmalılı Kur'ân çevirisinde kelamin en temel birimi olan sözcüklerin anlamlarını belirlemede oldukça titiz davranmış, müdakkikane araştırmalar yapmıştır. Kelimenin iştikakı dâhil olmak üzere kök anlamlarını, şayet çok anlamlı ise söz konusu ayetteki anlamını tespit için lûgavi kaynaklara, rivayetlere başvurmuş, tahliller yaparak tercihte bulunmuştur. Bu tahlil ve tercihleri şöyle ele alabiliriz.

25) Birçok sadeleştirme de bu şekilde yapılmıştır. Biz sadece bazılarını vereceğiz. “*De ki: Sığınırım O sabahın Rabbine*” Prof. Dr. Hamdi Döndüren, Çelik Yayınevi, İstanbul, 2014, “*De ki: “Sığınırım Rabbine, o (karanlığı yarıp çıkan) sabahın”* Prof. Dr. Lütfullah Cebeci, Prof. Dr. Sadık Kılıç, Akçağ Yayıncılık, Ankara 2008. “*De ki: Ağaran Sabahın Rabbine sığınırım*” Doç. Dr. Mustafa Özel, Asır Yayıncılık, İstanbul, 2008.

1. Lafzın Tespiti

Bilindiği üzere Arapça'da kelimelerin hareketlerine göre farklı şekilleri olabilmektedir. Bu farklılık mana farklılığına yol açmaktadır. Bu nedenle Elmalılı öncelikle Felak suresi 1. Âyette geçen “felak” kelimesinin şekli / zabtı üzerinde durmuştur:

“Aslında lâmun sükûniyle halk vezninde: **yarmak, birdenbire çatlatıp ayırmak** veya **pürtletmek** demek olan **felk** masdarından **meftuk** manasına sıfatı müşebbehe olduğuna göre **infilak** ettirilmiş, **çatlatılıp yarılarak belirtilmiş** demek olacağından ilk nazarda **yarık** yahut **çatlak** manasına lâmun fethiyle değil, tıpkı meşkûk manasına şakk gibi masdarında olduğu vechile lâmun sükûniyle **felk** kullanılır. Cem'inde de şukuk gibi **füluk** deniliyor, meselâ ayağında yarık, çatlak var denecek yerde “**في رجله فلق اي شق وفلوق**” deniliyor ki, bu fark, ferc lâfzı ile ferec lâfzı arasındaki farka benzer.”²⁶

İştikak farkının yanlış anlamlara yol açabileceğine dikkat çeken Elmalılı, felk ve felak arasındaki farkı daha belirgin hale getirmiştir. Ya'ni feth ile **felak**, sade çatlağın, çatlayışın kendisinden ibaret değil, daha ziyade ondan belirip inkişaf ederek husule gelen neticenin vasfı demek olur. Meselâ bir çekirdeği çatlatmak bir felk, çatlaması bir infilâk, bir infitâr, o çatlayış bir fitret, onda iki taraflı husule gelen hey'et bir çatlak bir felk ile şaktır. Onun bir tarafı bir falk bir şaktır, o çatlağın iki şıkkı arasından netice olarak pürtleyip beliren, inkişaf ve inbisat eden tomurcuk, yaparak veya su veya ışıık, parıltı, açıklık veya her hangi bir mahlûk, (feth ile) felak demektir. Bu mana iledir ki “**إِنَّ اللَّهَ قَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى يُخْرِجُ الْحَىِّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ**” **الْمَيِّتِ مِنَ الْحَىِّ ذَلِكَمُ اللَّهُ فَاتَى تُؤَفَّكُونَ**” buyurulmuştur.²⁷ “**رَبِّ الْفَلَقِ**” vâsfından da zâhir olan budur.²⁸

Bu farktan dolayı verilecek mana lâmun sükûniyle “felk” in değil bilakis lâmun fethiyle “felak”ın karşılığı olmalıdır. Bu ise **sabah** veya **yaratılan her şey** olabilir.²⁹

2. Kaynak Dilde Anlamı Belirleme

İlk adım olarak lafzın şeklini tespitle ilgili tahliller yapan Elmalılı ardından “felak”ın anlamını belirleme aşamasına geçmiştir. Buradaki amacı kelimenin kaynak dildeki anlam içeriğini ve çok anlamlı ise bu anlamları tespit etmektir. “Şafak vezninde **felâk**, birçok manalara gelen acîb mazmunlu derin bir kelimedir. Bunlardan en yaygın olanı iştikakına nazaran en esaslı manası **yarmak** mefhumunu mütezammın olmak hasebiyle tıpkı **fitret** kelimesini andırır.

Ancak tek manası bu değildir. “Bir de falk maddesinde **yarmâk, yarılmak** manasından başka bir **sür'at** ve **şayanı teaccub bir bedâat**, ve bir **tazyık ve şiddet** manası dahi

26) Elmalılı, *Hak Dini*, C. IX, s. 6368.

27) 6/En'am/95.

28) Elmalılı, *Hak Dini*, C. IX, s. 6368.

29) Elmalılı, *Hak Dini*, C. IX, s. 6369.

bulunur, onun için hızından nâsi teaccübe düşürecek derecede ifrat ve sür'atle koşmağa tefelluk denildiği gibi, acîb ve bedî' birşey ihtira etmeğe iflak veya iftilak ve acîb mazmunlar, bedî ve nâdir manalar bulan yüksek şâire müflık, ve emri acîbe filk ve felik ve dahiye ve beliyeye felika ve müflika denilir.”³⁰

Özetle “Felak” kelimesi “*Yarmak, sür'at, şayanı teaccub bir bedâat, tazyik ve şiddet* anlamlarını taşımaktadır. Bunlar arasından hangisi burada kast edilmiştir? İşte bu aşamada Elmalılı çeviri etiği ve tekniği açısından önem arz eden uzun ama öğretici bir tahlil yapmaya başlamıştır. Adeta herhangi bir kelimeyi ana dilde anlamlandırma esnasında izlenecek yolu ve başvurulacak kaynakları gösteren bir üslup ile bir yandan kelimenin lügavi anlamlarını diğer yandan bu konuda müfessirlerin görüşlerini nakletmiş, değerlendirmeler yapmıştır.

“Felak” kelimesine verilebilecek yedi farklı manayı aktaran Elmalılı bunlar arasında üç tanesini detaylı olarak incelemiştir.³¹ İbn-i Cerir’in İbni Abbas ve saireden naklettiği; birincisi Cehennemde bir sığın veya Cehennemde bir kuyu veya Cehennem; ikincisi subuh; üçüncüsü halk olmak üzere üç görüşü aktarmıştır. Bu üç görüşü lügavi, metinsel bütünlük, rivayetler, müfessirlerin görüşleri gibi farklı açılardan değerlendiren Elmalılı, “*Cehennemde bir Kuyunun İsmi*” olma ihtimali karşısında “*Sabah*” ve “*Bütün Mahlûkat*” anlamlarının daha muhtemel olduğu kanaatindedir.³²

a. Cehennemde bir Kuyunun İsmi³³

Elmalılı, anlamı belirlerken Tefsirlerdeki rivayetleri de dikkate almıştır. Nitekim Felak’ın Cehennemde bir Kuyunun İsmi olduğuna dair rivayetler vardır. “*İbni Merdöye ve Deylemî, Abdullah İbni Amr İbni As’tan şöyle tahric eylemiştir: demiştir ki: “قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ” kavli ilâhîsinden Resulullah’a sordum, o buyurdu: Cehennemde bir sicindir onda cebbarlar, mütekebbirler habsolunur ve Cehennem ondan Allah’a istiâze eyler.*

Yine İbni Merdöye Amr İbni Anbes’e den de şöyle tahric eylemiştir: Resûlullah Sallâlahü Aleyhi ve Sellem bizimle namaz kıldı “قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ” ı okudu, sonra ey İbni Anbes bilir misin felak nedir? Buyurdu. Allah ve Resûlü a’lem dedim, buyurduki: Ce-

30) Elmalılı, *Hak Dini*, C. IX, s. 6368.

31) Elmalılı bizim makalede üzerinde duracağımız üç anlam; Sabah, bütün mahlûkat, Cehennem veya Cehennemde bir kuyu, anlamları yanında şu anlamları da nakletmiştir. 1- İki tepe beyninde vaki alçak, oturaklı düz yer cem’i fülkan gelir. 2- Zindanda mücrimlerin ayaklarına vurulan ve miktara dahi tabir olunan tomruğa itlak edilir ki bizim falaka tabirimiz bunun müfredidir. 3- Çanak dibinde kalan süt bakiyyesine denir. 4- Ekşiyip kesilmiş süte denilir. Elmalılı, *Hak Dini*, C. IX, s. 6369.

32) Elmalılı bu anlamları incelerken sırasıyla, “*Bütün mahlûkat. Sabah. İki tepe beyninde vaki alçak, oturaklı düz yer. Zindanda mücrimlerin ayaklarına vurulan tomruk. Çanak dibinde kalan süt bakiyyesi. Ekşiyip kesilmiş süt. Cehennem veya Cehennemde bir kuyu*”. şeklinde ele almıştır. Biz ise konun akışını düşünerek tercihe şayan bulduklarını sona bırakacak bir sıralamayla ele aldık. Elmalılı, *Hak Dini*, C. IX, s. 6369 -6370.

33) Elmalılı, *Hak Dini*, C. IX, s. 6370.

hennemde bir kuyudur. O kızıştırıldığı vakit Cehennem kızıştır, âdemoğlu Cehennemden müteezzi olduğu gibi Cehennem de o kuyudan müteezzi olur.

İbni Cerîr ve İbni Ebi Hatim, Kâ'bden de şöyle tahriç etmişlerdir: Felak, **Cehennemde bir evdir**, o açıldığı vakit ehli nâr onun şiddeti hararetinden sayha ederler.

Kelbîden de: felak **Cehennemde bir vâdidir**, diye rivâyet edilmiş ve **Cehennemin kendisidir** de denilmiştir.³⁴

Elmalılı'nın naklettiği bu rivayetlere göre “felak” Cehennemin veya oradaki kuyunun adıdır. Kanaatimizce bu anlamın verilmesi ile lügavi anlamları arasında ilişki vardır. “Keşşaf’ın beyanına göre bu mana, **engin arza felak** denilmesinden me’huzdur, bunun cemî fülkan gelir: halek ve hulkan gibi.” Ayrıca kelimenin anlamındaki tazyik ve şiddet ile iki tepe arasındaki alçak, düz yer, zindanda mücrimlerin ayaklarına vurulan tomruk gibi anlamlarla da uygunluk arz eder.³⁵

Rivayetle sabit olan bu anlamı nakleden Elmalılı şayet bu anlam verilecekse cümle bütünlüğü, öncesi ve sonrası ile irtibatı hatta bu örnekte olduğu gibi önceki sure ile insicamı da dikkate alınması gerektiği kanaatindedir. Ona göre şayet Cehennem ve cehennemde bir çukur anlamı verilirse âyetin manası şöyle olur: “Rabbün buna iza fetle zikri azâbın en büyüğüne işâret ile ondan istiâze edene tahlisin vâdini tezammun eyler. Sabah manasına olduğu zaman ümide zafer va'dini ifade ettiği gibi bunda da en büyük tehlikeden tahlîs ve vikayeyi va'd var demek olur. Bazı Ashabı kiramdan mervîdir ki: Şama gelip de ehli zimmetin Dünya mâişetindeki vüs'at ve refahlarını gördüğü zaman “لاأبالي أليس من رأيهم الفلق” “hiç ehemmiyyet vermem, değilmi ki arkalarından o felak var?” demiş ve Kâb'dan rivâyet olunan manaya işâret eylemiştir.”³⁶ Ancak Elmalılı bu anlamın çeviride kullanılacağına dair bir görüş belirtmemiş, bu hususta bir değerlendirme yapmamıştır.

b. Sabah

Türkçe Tercümelerde “Felak” kelimesine en fazla sabah, tan, şafak gibi karşılıklar verilmiştir. Elmalılı da bu manayı genişçe izah etmiştir. “Urfte bilhassa **sabaha**, yahud amudi subuhan müñşakk, ya'ni amud şeklinde mümtedd olan aydınlığa veya **sabah yeri ağıarıp açılmaktan** ibaret olan **ferce** denilir. Bu bizim Türkçemizde **Tan** dediğimizin aynı demektir, Tanlamak: teaccüb etmek, bir şeyin birdenbire şuura çarpan letafet veya şiddetinden acı veya tatlı bir intıba' ile belirleyip hayran olmak manasına geldiğine göre bunda da felk gibi bir acı blik manası vardır ki **şafak atmak** tâbiriyle ifade olunur. Bu manaca felak mukabilinde zulmet demek olan gasak zikrolunur.”³⁷

Elmalılı bu görüşün yaygın olduğunu belirttiikten sonra önce Râgıb'ın “قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ” “**subuh**” ve “وَجَعَلَ خِلَالَهَا أَنْهَارًا”^{38,38} kavlinde zikrolunan “en-

34) Elmalılı, *Hak Dini*, C. IX, s. 6372.

35) Elmalılı, *Hak Dini*, C. IX, s. 6372.

36) Elmalılı, *Hak Dini*, C. IX, s. 6372.

37) Elmalılı, *Hak Dini*, C. IX, s. 6369.

38) 27/Neml/61

har” veya Allah Tealâ’nın Hazreti Musa’ya bildirip onunla denizi yardığı kelime olduğuna dair görüşünü, ardından bu konudaki rivayetleri aktarmıştır.

“*Câbir İbni Abdullah ve İbni Zeyd ve Mücahid ve Katâde ve İbni Cübeyr’den rivâyet olunduğı üzere müfessirînin pek çoğı örfte en şâyi olan **sabah** manasıyla tefsîr zâhir görmüşlerdir, buna göre “رَبِّ الْفَلَقِ” sabahın Rabbi, ya’ni **Tanın Tanrısı** demek gibi olur.*”³⁹

Her görüşten sonra buna bağılı olarak ayetin anlamını veren Elmalılı, sabah anlamı verilirse âyetin şu şekilde anlaşılabileceğini söyler: “*Bu surette felak, **zulmet akibinde nur, darlıktan sonra genişlik, kapanıklıktan sonra açılış** manalarını müş’ir olmak hasebiyle iyâzın, ya’ni sığınmanın ona muzaf olan Rab ismine tealluk ettirilmesinde buna sığınmanın sakındığı şerden kurtarılıp korunacağını iş’ar eyliyen bir va’di kerim ve parlak bir kudret misâlini hatırlatarak ümid ve recasını takviye, ve hukmi Rububiyete itaatle ona iltica ve dehalette ziyade cidd-ü itinaya tergib vardır.*”⁴⁰

Türkçe meallerde de bu anlam çokça tercih edilmesine rağmen Elmalılı çevirisinde bunu kullanmamıştır. Ancak Elmalılı sadeleştirmelerinde maalesef onun ihtiyarının aksine bu şekilde çeviriler yapıldığı görülmektedir. Hâlbuki O umumi olan “**Bütün Mahlûkat**” anlamını daha uygun bulmaktadır.

c. Mahlûkat

Bir kısım Türkçe tercümelerde “Felak” kelimesinin çevirisinde daha umumi anlam ifade eden “yaratılmış her şey” manasına gelen ifadeler kullanılmıştır. Ömer Nasuhi Bilmen; De ki: «*Felâkın (yaratılıp vücuda getirilmiş olan şeylerin) Rabbine sığınırım.*»⁴¹; Şaban Piriş; “*De ki: -Mahlûkatın Rabbine sığınırım.*”⁴² Şeklinde çeviriler yapmışlardır.

Elmalılı da her ne kadar anlamı daraltmamak için meâlinde kelimeyi olduğ gibi “*felâkın Rabbi*” şeklinde muhafaza etse de tefsirindeki açıklamalara göre “**Mahlûkat**” manasını diğerlerine göre daha fazla benimsemiş gibidir. Elmalılı kendi ifadesiyle birçok müfessirin de kabul ettiği umumilik belirten bu manayı tercih etme meylinindedir.

Eâmm olan “*halk*” manasının İbni Münzir ile İbni Ebî Hâtim tarafından İbni Abbas’tan rivâyet edildiğini belirten Elmalılı başta Taberî olmak üzere müfessirlerin bu konudaki görüşlerini nakletmiştir.

Taberî “*Allah Tealâ Resulüne “أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ” demekle emreylemiştir, kelâmı Arabda felak ise felakı subuhtur. “هو أبين من فلق الصبح و من فرق الصبح” denilir ve caiz ki Cehennemde felak isminde bir zindan da vardır. Böyle olunca da Allah Tealâ “رَبِّ الْفَلَقِ” kavliyle felak denilenin sade bazısını irâde buyurduğuna bir delâlet vazı’*

39) Elmalılı, *Hak Dini*, C. IX, s. 6370.

40) Elmalılı, *Hak Dini*, C. IX, s. 6370.

41) Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1990.

42) Şaban Piriş, *Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, Arz Yayıncılık, Kayseri, trs.

eylemediği ve Allah Tealâ şanıhu yarattığı herşeyin Rabbi olduğu için bununla ismi felak olan herşey murad olunmak vacib olur .”⁴³

Âlûsî de aynı görüşü benimsemiştir. “felakın bu üç manasından benim nazarımda tereccuh eden evvelki e'amm manasıdır ki iycad nuriyle yarılmış olan bütüin mevcudatı mümkineye ve bahusus cibâlden uyun, sehabdan emtar, arzdan nebat, erhamdan evlâd gibi bir asıldan doğup çıkan bütüin mahlûkata şâmil olur.”⁴⁴ Ayrıca İbni Sînâ'nın da “Felak vücud nuriyle yarılmış olan adem zulmetidir” demekle bu mana üzere yürüdüğünü belirtmiştir.

Bu görüşleri zikreden Elmalılı başta yaptığı lügavi anlamların yanında müfessirlerin görüşlerine de dayanarak umumi manayı daha uygun bulmuştur. Bu tercihe göre âyet şu anlama gelmektedir. “Bu surette felak, samedin hilâfı ve Rabbilfelak, Rabbilhalk, yâhud Rabbilfitret demek gibi olur. Bunun da evvelki Sûreye münasebeti, ya'ni doğmaktan doğurmaktan tegayyür ve fenâdan, şerik ve nazîrden münezzehe olan halıkın karşısında onun mücerred halk ve iycadiyle yaradularak doğup doğuran ve haddizatında hâlîk ve fânî olan mahlûkatın hükmiünü ve ona ihtiyacını beyan olduğu da zâhir olur.”⁴⁵

3. Hedef Dilde Anlamlandırma

Elmalılı birinci aşamada “felak” kelimesinin kaynak dildeki anlamlarını nakledip, tahlil ettikten sonra hedef dilde anlam verme esnasında yaşadığı süreci de şu sözleri ile özetlemiştir: “Mealde “sığınırım Rabbına o fitretin, şerrinden bütüin hilkatın” ilâh... diye terceme etmek fikri âcizaneme lâfzan ve ma'nen münasib gelmişti, fakat İbni Cerîr'in dediği gibi lûgaten ve şer'an halk itlak olunanın hepsi “ما يطلق عليه الفلق” manasıyla sarahate dahil olmak ve aynî lâfz, mahfuz tutulmakta zikrolunan fâidelerle beraber daha ziyade ince ve daha fazla bir şümül bulunmak hasebiyle şöyle demek daha müreccah göründü: “1. Sığınırım Rabbına o felakın 2. şerrinden mahalakın”⁴⁶

“بِرَبِّ الْفَلَقِ” ifadesini “Rabbına o felakın” şeklinde tercüme ederek kelimenin anlamını daraltmaktan kaçınan Elmalılı bu anlayışının gereği olarak âyetin umumiyetini şöyle tefsir etmiştir. “O felakın fâliki: yarıp yaratıcısı, ölüden diri, diriden ölü çıkarıcı ve zulmeti yarıp sabahı açıcı ve bu suretle yokluktan çıkarılarak doğup doğuran halkı birbirinden üreterek terbiye ede ede, hacetlerini vere vere kabiliyyetlerine göre yetiştirip sonlarına irdiren kendisi ehad, samed, lemyelid ve lemyüled ve lem yekünlehû küfüven ehad olan hâlîk ve mürebbisi demek olur.”⁴⁷

43) Elmalılı, *Hak Dini*, C. IX, s. 6370; Krş. et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid (h. 310), *Câmü'l-Beyân an Tevîli Âyi'l-Kur'ân*, Tah: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Kahire, 2001, C.XXIV, s. 754.

44) Elmalılı, *Hak Dini*, C. IX, s. 6373. Krş. el-Âlûsî, Ebü's-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd b. Abdullâh b. Mahmûd (h.1270), *Ruhü'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Beyrut, trs. C. XXX, s.280.

45) Elmalılı, *Hak Dini*, C. IX, s. 6373.

46) Elmalılı, *Hak Dini*, C. IX, s. 6373.

47) Elmalılı, *Hak Dini*, C. IX, s. 6368.

Elmalılı bu manayı tercihinin uygunluğunu da önceki suredeki âyetlerle olan insicam ile de desteklemiştir. “*Bu surette felak, samedin hilâfı ve Rabbilfelak, Rabbilhalk, yâhud Rabbilfitret demek gibi olur. Bunun da evvelki Sûreye münasebeti, ya'ni doğmaktan doğurmaktan tegayyür ve fenâdan, şerik ve nazîrden münezzehe olan halıkın karşısında onun mücerred halk ve icadiyle yaradılarak doğup doğuran ve haddizatında hâlik ve fânî olan mahlûkatın hukmünü ve ona ihtiyacını beyan olduğu da zâhir olur.*”⁴⁸

Sonuç olarak Elmalılı, “felak” kelimesinin Türkçe karşılığını verme faaliyetinde iki aşmalı bir süreç gerçekleştirmiştir. Lafzın Arap dilindeki manalarını kaynaklara dayanarak nakletmiş, oldukça uzun lügavi tahliller yapmıştır. Bu esnada “sabah” manasını meşhur anlam olarak zikretmiştir. Ancak yukarıda da değindiğimiz gibi kelimenin şumulünü daraltmak istemediği için bu tercüme tercih etmemiştir.

Aynı şekilde Elmalılı bu surede “min şerri ma halak” ifadesini ve “gasık” kelimesini de tercüme etmeden muhafaza etmiştir. Zira o tefsir içinde bir tercüme yapmanın verdiği bu imkânı kullanmaktadır. Ona göre bazı kelimeler tercüme edilemez bunlar ancak tefsir suretiyle anlaşılmalıdır.

Onun meâlinde bu türden oldukça fazla kelime bulunmaktadır. Bunu bilinçli olarak yaptığını farklı yerlerde ifade etmiştir. Meselâ Nâziat suresinin başında şöyle demektedir. “*Nâzi' ve gark, nâşit ve neşt kelimelerinin lügaten muhtelif ma'nalara delâlet eyleyen elfazı müşterekeden olmaları hasebiyle her biri birçok ma'nalara mühtemil bulunduğundan dolayı bunları mealde sade birer ma'na ile tercemeye imkân yoktur. Nez', neşt, sebh, sebk, tedbiri emir, beş fi'li yapan kuvvetlere kasem edilmiş. .. Bunların hepsi bir cemaat veya cemaatin sınıfları yâhud ba'zıları başka bir cemaat olarak mülahâza edilebilirse de hepsi esasen bir kumandaya tabi' bir cemaat veya onun sınıfları olmak, gelecek olan “fe innema hiye zecretun vahidetun” karînesiyle daha zâhirdir. Onun için bunları mümkün olabildiği kadar tefsîr suretiyle anlamağa çalışmak lâzım gelir.*”⁴⁹

Ancak sadeleştirme yapanlar çoğu zaman onun bu hassasiyetini ve prensibini görmezlikten gelerek bunları tercüme etmişler zaman zaman da arzusunun tersine onun çeviride kullanmaktan kaçındığı kelimeleri kullanarak sadeleştirme yapmışlardır.⁵⁰

Örnek: II “VECEDE” Kelimesi

Elmalılı tefsir içerisinde bir meâl yazmıştır. Bunun verdiği imkânla bir önceki örnekte görüldüğü üzere birçok yerde Kur’ân âyetlerini çevirme esnasında yaşanan süreci, aşamaları aktarmıştır. Bunlardan biri de “Duha” suresindeki “vecede” kelimesine yönelik

48) Elmalılı, *Hak Dini*, C. IX, s. 6373.

49) Elmalılı, *Hak Dini*, C.VIII, s. 5552. Elmalılı mealinde 1. “O daldırıp nez'edenlere 2. Ve usulcacık çekenlere 3. Ve yüzüp yüzüp gidenlere 4. Derken yarışıp geçenlere 5. Derken bir emir çevirenlere kasem olsun ki (Kıyamet var)” şeklinde çevirmiştir. Elmalılı, *Hak Dini*, C.VIII, s. 5551.

50) Birçok sadeleştirmede onun tercihinin aksine çeviriler yapılmıştır. Mesela bkz. Prof. Dr. Hamdi Döndüren, Çelik Yayınevi, Prof. Dr. Lütfullah Cebeci, Prof. Dr. Sadık Kılıç, Akçağ Yayıncılık, Doç. Dr. Mustafa Özel, Asır Yayıncılık.

izahlarıdır. Bu örneği de yine çeviri etiği açısından önemseydiğimiz, “mütercimim çeviride mananın kendisince uygun veya anlaşılır olmasına değil kaynak metnin dilinde bu anlamda kullanılmış olmasını esas almalı” prensibine yaptığı vurgu nedeniyle tercih ettik.

Duha suresinde “يَجِدْكَ” ve “وَجِدْكَ” şeklinde üç defa geçen “وَجَدَ” fiilini Elmalılı ilk bakışta mümkün ve anlamlı gözüken birçok Türkçe meâlde de tercih edilen⁵¹ “bulmak” kelimesi ile tercüme etmek istediğini belirtir. Ancak daha sonra bu çeviriye tercih etmeyi-şinin nedenlerini uzun tahlillerle izah belirtmiştir.

1. Çeviri Sorununu Tespit ve Tahlil

Elmalılı'nın “وَجَدَ” fiilini ilk akla gelen “bulmak” manasıyla tercüme etmekten kaçınmasının nedeni bu fiilin Allah'a nispet edilmiş olmasıdır. Fiiller failine göre farklı anlam kazanabilmektedir. Bu nedenle Elmalılı öncelikle “وَجَدَ” fiilinin Allah Teâlâya nispetinde hangi anlama gelebileceğini tespitte çalışmış, kelimenin zaptından ve iştikakından başlamıştır.

“Allah teâlânın esma-i hüsnâsından birisi de “vâcid” ismi şerîfidir ki **vücut, vicdan, vecid** (vavin harekâtı selâsesiyle) masdarlarının fâilidir. Bunun asıl meşhur ma'nası **varlık** ve **buluş** ve **zenginlik**dir. Allah Teâlâ vücutun da, vicdanın da, ilmin de, vücdün, zenginliğin, kudretin de sahibi ve fâili ma'nasına **vâcid**dir.”⁵²

Kendinden önceki bilgi birikiminden istifadeye önem veren Elmalılı, islâm ilim gele- neğinde “vcd” kökünden türeyen isimlerin Allah Teâla hakkında kullanımıyla ilgili bilgileri nakletmiştir. Onun bu yaklaşımı çeviri etiği açısından önem arz eder.

“Allah teâlâyâ **mevcud** utlakının cevazında Müteahhurîn ittifak etmişlerse de “**mevcud**” ismi meful olup yoğiken vücut verilmiş şeyler de, ya'ni vücutu hâdiste kullanıldığı için mütekaddiminde Allah'a mevcud utlakından çekinenler olmuştur. Menkul olan esma-i husnâda da mevcud ismi varid olmayıp **Vâcid** ve **Hak** isimleri varid olmuştur.”⁵³

Bu tesbitten sonra geriye “وَجَدَ” kelimesine “bulmak”, “bilmek”, “icad etmek” gibi temel anlamların verilebilirliği kalmıştır. Elmalılı bu ihtimalleri şöyle değerlendirmiştir.

a. İcad Anlamı (Mevcud edip)

Elmalılı “وَجَدَ” kelimesinin Allah'a izafesinde ilk akla gelen ve makul görülen “**icâd**” anlamıyla müşkilin giderilebileceğinin farkındadır. Ancak bu yeterli değildir. İşte tam burada “çeviri etiği” açısından önemli bir sorunla karşılaşmaktayız. Mütercimim veya müfessirin âyeti anlarken ve yorumlarken metni kendince makul hale getirmesi yeterli ve doğru mudur? Lafzın bu manaya delâleti, kaynak dilde bu anlamda kullanılır olup olma- dığının tespiti gerekmez mi? Elmalılı bu hususu oldukça açık bir şekilde dile getirmiştir.

51) bkz.Hasan Basri Çantay (6. Âyet hariç), Ömer Nasuhi Bilmen, Süleyman Ateş, Suat Yıldırım

52) Elmalılı, *Hak Dini*, C.VIII, s. 5897.

53) Elmalılı, *Hak Dini*, C.VIII, s. 5897.

“Vâcid ile mevcud tekabülünden en zâhir olan ma'na **vacid**, mevcudun faili, sahibi vücud veya fâili vücud, ya'ni **mûcid** ma'nasına olmaktadır. Lâkin “وَجِدْ” fi'li “أَوْجِدْ” ma'nasına **mütearef olmadığından** sülâsiden mevcud ismi mefulünü alâ-gayri kıyas olarak icyadın ismi mefulü makamında mülâhaza etmişler, buna göre vâcidin de alâ gayri kıyas olsun mucid ma'nasında mülâhaza edilmesi iktiza ederken bunu söylememişlerdir.”⁵⁴

Çeviride son derece önemli bir noktaya temas eden Elmalılı, mütercim tarafından çok uygun bulursa ve anlamlı olsa da lafzın kaynak dilde ve metinde bu manada kullanılıyor olmasına vurgu yapmıştır. Kendisi de bu hassasiyeti taşıdığı için “vecede” kelimesine “icad” anlamı yakışsa ve uygun düşse de bu manayı vermemiştir.

“Lûgaten “vecede” nin fâiline vâcid, mefulüne mevcud denilmek sahih olur. Bu itibar ile fi'illerinin fâili olan Allah teâlâ vâcid, mefulü ve muhatabı olan Hazreti Peygamber mevcud olmak lâzım geleceğine göre ma'na: **Rabbin seni yetîm olarak mevcud edip de barındırmadı mı? Ya'ni yetîm edip de barındırmadı mı? İlh... mealinde olması yakışmaz değil ise de lisanda “vecede” fi'ilinin böyle “icyad” ma'nasına isti'mali kıyası olmadığından dolayı müfessirîn bu ciheti kale almamış**”⁵⁵

Tercümenin ilk safhası olan âyeti kaynak dilde anlamlandırma aşamasında ortaya çıkan bu sorunu bilimsel dayanaklarla değerlendiren Elmalılı lügavi açıdan uygun olmadığı için icad manasını tercih etmemiştir. Bu aşamadan sonra diğer ihtimalleri değerlendirmiştir.

b. Bilmek

“وَجِدْ” fiiline taşıdığı anlamlar itibarıyla “bilmek” anlamı da verilebilir. Elmalılı bu ihtimali de şöyle tahlil etmiştir. “... burada Allah'a nisbet olunan “vecede” “yecidu” fi'illerini de “alime” ma'nasına tefsir etmişlerdir.” Ancak bilmek fiilinin de Allah'a izafesi farklı olmalıdır. Bunu da göz önüne alan Elmalılı şöyle der: “Mahlûka nisbet olunan **buluş** ve vicdan, musadefe ve ef'ali kulûbdan ilim ma'nalarına gelir. Lâkin mahlûkun buluşu da bilişi de adem veya cehl ile mesbuktur. Allah teâlâ hakkında ise bu tasavvur olunamayacağından mutlak ilim ile tefsir olunmak lâzım geleceğini söylemişlerdir.”⁵⁶

İlim manası lûgat açısından mümkün olmakla beraber Allah'ın ilmine yani bilişine uygun olması için âyete verilecek anlam şöyle olmalıdır. “Seni bir yetîm **bilip** yâhud yetîm **iken bilip** de barındırmadı mı?”

Elmalılı lafzın manaya delaletini daha da derinleştirerek “وَجِدْ” nin nasıl olup da “ilim” manasına geldiğini izah etmiştir. Müfessirler “...bulmak ma'nasından istiâre olarak bir mefule müteaddî doğrudan doğru iki mefule müteaddî ef'ali kulubdan ilim ma'nasına olmasını muvafık bulmuşlardır. İstiâre olması **bulmak** dediğimiz müsadefe ma'nasiyle vicdan, adem veya teharrî ile sebki iktiza ettiğinden dolayı Allah teâlâ hakkında mümteni'

54) Elmalılı, *Hak Dini*, C.VIII, s. 5897.

55) Elmalılı, *Hak Dini*, C.VIII, s. 5898.

56) Elmalılı, *Hak Dini*, C.VIII, s. 5897.

olmasından fakat Allah'a nisbet olunan buluş vücd, *ibtidâen iycat* ve *tekvin* ma'nasına olabileceği gibi *ıstıfa* ma'nasına da olabilir.”⁵⁷ Diyerek muhtemel üçüncü bir anlamı da tahlil etmiştir.

c. İstıfa (Seçme)

Elmalılı “وَجَدَ” fiiline *bilip yâhud ... iken bilip* anlamlarının verilebileceği kanaatini taşımakla beraber Allah Teâlâ için kullanıldığında “*ıstıfa*” manasını daha uygun bulmaktadır:

“Burada fikrimizce bunun en muvafıkı bu fillerin *ıstıfa* ma'nasına olmasıdır. Zira birçok mevcudlar arasından birisini *ıstıfa* edip seçmek, kıymetli bir şey arayıp bulmak ma'nasına teşbih ve temsil suretiyle ifad edilmekte ehemmiyeti iş'ar eden bir belâgat nüktesi vardır. Bu üç âyetten her birinde de böyle müterakkî bir *ıstıfa* ma'nası vardır. Netekim bu *ıstıfa* ma'nasına yetîm lafzında bedî' bir işâret bulunduğunu ihtar etmişlerdir. Zira asıl yetîm, küçükken babadan öksüz kalan demek olup bunda tek başına yalnız kalmış olmak ma'nası vardır. Onun için tek ve nazîrsiz veya pek nâdir bulunur kıymetli şeye de yetîm denilir. Misli yok gayet kıymetli inciye “*dürri yetîm*” denilmesi de bundandır.”⁵⁸

Sonuç olarak Elmalılı “وَجَدَ” fiine “bulmak” anlamı vermeyi Allah'a izafesi nedeniyle uygun görmemiştir. “*İcad etmek*” manasını da Allah'a izafe yönüyle makul görse de Arap dilinde bu şekilde kullanılmadığı gerekçesiyle doğru saymamıştır. “*Bilmek*” manasını ise lügavî açıdan mümkün olması ve müfessirlerce de benimsenmesi nedeniyle uygun görmüş ancak mahlûkun bilmesi ile Allah'ın bilmesi arasındaki farkın göz ardı edilmemesi şartıyla kabul etmiştir. Ona göre tercihe en layık olan bu kelimeye “*ıstıfa*” anlamı verilmesidir.

Tefsirinde yaptığı bu açıklamalara karşı Elmalılı meâlinde üç yerde de “... *iken*” şeklinde bir çeviri yaptığı ve “وَجَدَ” kelimesine bir mana vermediği görülmektedir.⁵⁹ Bunun sehven bir atlama olduğu aslında Elmalılı'nın “... *iken seçip*” şeklinde bir tercüme yapmış olması gerektiği düşünülmektedir.⁶⁰ Yaptığı tercümelere topluca bakıldığında bu tespitin doğru olduğu söylenebilir.

57) Elmalılı, *Hak Dini*, C.VIII, s. 5898.

58) Elmalılı, *Hak Dini*, C.VIII, s. 5898.

59) 6. “*O seni bir yetîm iken barındırmadı mı?*” 7. “*ve seni yol bilmez iken yola koymadı mı?*” 8. “*ve seni bir yoksul iken zengin etmedi mi?*”

60) Ertuğrul Özalp, Elmalılı Meâli üzerine yazma ve matbu nüshaları mukayese ederek yaptığı çalışmada bu türden atlamalara dair bilgi vermiş ve atlanan yerlerin bir listesini sunmuştur. Bkz. *Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Muhtasar Tefsiri*, Haz. Ertuğrul Özalp, İşaret Yayınları İstanbul 2000. s. VII ve X – XIII.

2. Meâl ve Tefsirdeki Tercümeleler

a- “أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى”⁶¹

Meâlinde “*O seni bir yetim iken barındırmadı mı?*” Şeklinde tercüme etmiştir. Tefsirinde ise “*يَجِدْكَ*” kelimesine farklı görüşleri dikkate alarak şu anlamlar verilebileceğini belirtmiş ve “bulmak” manası dışındaki anlamları nakletmiştir.

İlim / mutlak ilim manası verilirse “*O seni bir yetim bilip*” veya “*yetim iken bilip de barındırmadı mı?*” şeklinde tercüme edileceğini belirtmiştir. Ayrıca bu konudaki görüşleri naklederken “*icad / vücuda getirmek*” ve “*ıstıfa*” anlamlarına uygun çeviriler de yapmıştır. “*Cenab-ı Allah Hazreti Peygamberi ibtida babadan yetim olarak vücuda getirmiş iken güzel bir surette barındırmış, sonra anadan, sonra dededen yetim etmiş yine barındırmış, bu suretle peyderpey sonunu önünden daha hayırlı yapmak üzere terbiye ve ıstıfa buyurmuş, hiç bir zaman terk edip de bırakmamıştır.*” Diyerek diğer manaları da zikretmiştir.

Ancak kendi tercihini “Yetim” kelimesine “*dürri yetim*” ma'nası verilmesine bağlı olarak belirtmiştir. “*Seni halk içinde nazîrsiz, sadeşi imkânda misilsiz olarak ıstıfa edip de kalbini kendisine irca' ile hıfz-u himayesinde barındırmadı mı? Şüphesiz ki barındırdı değil mi?*” şeklinde belirtmiş, “*ıstıfa*” kelimesini kullanmıştır.

b- “وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى”⁶²

Meâlinde bu âyeti “*ve seni yol bilmez iken yola koymadı mı?*” şeklinde çeviren Elmalılı tefsirinde “*Ya'ni sen, nübüvvetten önce akulların yol bulamadığı hakayık ve şerayi'den gafil ve yol arıyan bir yitik hâlinde mütehayyir iken rabbın seni bulup ıstıfa edip de*” ifadeleriyle tercüme etmiştir.

c- “وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى”⁶³

Meâl kısmında “*ve seni bir yoksul iken zengin etmedi mi?*” olarak çeviren Elmalılı tefsirinde önce “*ve seni âil iken bulup ıstıfa edip de iğna etmedi mi?*” şeklinde çevirmiş sonra “*عَائِلًا*” kelimesine verilen iki farklı anlama bağlı olarak iki defa daha çeviri yapmıştır.

Birincisinde “*sen serveti yok bir yoksul iken yine seni ıstıfa edip ganiy kılmadı mı?*” ikincisinde “*sen yoksullu idin, birçok ıyalin, muhtac ashabin var idi, senin yüzünden, ilm-ü irşadından feyz bekliyorlardı, Allah seninle onları iğna etti*” diye anlam vermişse de birincisini daha zahir bulmuştur.

Elmalılı bu üç âyeti hem meâl kısmında hem de tefsirin içinde çevirmiştir. Meâl kısmındaki “*... iken*” şeklindeki çevirirken tefsirlerinde ilk yerde “*ıstıfa edip*” son ikisinde ise “*bulup ıstıfa edip*” şeklinde çevirmiştir. Buna göre meâl kısmındaki çevirinin eksik

61) 96/Duha/6

62) 96/Duha/7

63) 96/Duha/8

olduğu sehven böyle yazıldığını Elmalılı'nın asıl çevirisinin "... *iken ıstıfa edip*" şeklinde olduğunu söyleyebiliriz.

3. Sadeleştirmeler

Elmalılı'nın gerekçeleriyle izah ettiği "وَجَدَ" çevirisindeki tercihinine rağmen sadeleştirmelerde onun tercihinden farklı kelimelerle yapılmış çevirilerle karşılaşmaktadır.

Prof. Dr. Hamdi Döndüren tarafından yapılan sadeleştirmede Elmalılı'nın gerekçelerini de belirterek tercih etmediği "*bulup*" kelimesi kullanılmıştır. 6. "*Yetim bulup da barındırmadı mı? 7. Seni yol bilmez bulup doğru yola iletmedi mi? 8. Seni yoksul bulup zengin etmedi mi?*"⁶⁴

Aynı şekilde Prof. Dr. Mustafa ÖZEL de "bulup" kelimesi ile sadeleştirme yapmıştır. 6. "*O seni yetim bulup barındırmadı mı? 7. O seni şaşırılmış bir halde buldu da doğru yolu göstermedi mi? 8. Seni yoksul buldu da zengin etmedi mi?*"⁶⁵

Prof. Dr. M. Sadi Çöğenli, Elmalılı'nın "*ıstıfa*" tercihinin görmüş ancak Türkçeleştirerek "*seçip*" kelimesi ile değiştirmiştir. 6. "*O seni bir yetim iken (seçip) barındırmadı mı? 7. Ve Seni yol bilmez iken bulup (seçip) yola koymadı mı? 8. Ve Seni bir yoksul iken (seçip) zengin etmedi mi?*"⁶⁶

Prof. Dr. Lütfullah Cebeci ve Prof. Dr. Sadık Kılıç tarafından yapılan çalışmada ise meâl kısmı orijinaldeki gibi bırakılmış, eksiklik fark edilmemiştir. 6. "*O, seni bir yetim iken barındırmadı mı? 7. Ve Seni yol bilmez iken yola koymadı mı? 8. Ve Seni bir yoksul iken zengin etmedi mi?*"⁶⁷

Sonuç

Cumhuriyetin ilk yıllarında başlayan Kur'ân'ın Türkçe'ye tercüme faaliyeti son yıllarda hızla artmıştır. İlk yıllardaki Kur'ân tercüme edilemez, edilmemeli tarzındaki görüşlerin etkisini kaybetmesi ve sosyal yapıdaki değişimler sonucu Türkçe telif meâller, başka dillere çevrilmiş Kur'ân tercümelerinin çevirisi ve sadeleştirilmiş meallerden müteşekkil oldukça zengin bir literatür oluşmuştur. Sayısal artışa karşılık metodolojik açıdan yeterli çalışmalar yapılmamıştır. Aynı şekilde Kur'ân tercüme üzerinde bilimsel tabanlı eleştiri geleneği de henüz oluşmamıştır.

Kur'ân tercümelerinin çoğalması, Kur'ân'ın anlaşılması yönüyle olumlu gibi gözüke de özellikle özensiz ve bilimsel arka planı olmayan tercüme başlı başına sorunlara yol açmakta, dini anlayışlarda çelişiklere ve çatışmalara sebep olabilmektedir. Zira Kur'ân, dini referans olması hasebiyle toplumsal alanda önemli bir misyon ve fonksiyon icra et-

64) Prof. Dr. Hamdi Döndüren, Çelik Yayınevi, İstanbul, 2014.

65) Doç. Dr. Mustafa ÖZEL, Asır Yayıncılık, İstanbul, 2008.

66) Prof. Dr. M. Sadi ÇÖĞENLİ, Huzur Yayınevi, İstanbul, 2011.

67) Prof. Dr. Lütfullah Cebeci, Prof. Dr. Sadık Kılıç, Akçağ Yayıncılık, Ankara 2008. Mehmet Şirin Doğan tarafından yapılan sadeleştirme de bu şekildedir. Seda Yayıncılık, İstanbul, 2003.

mektedir. Bu tarz sorunların azaltılması için tercümelere başta çeviri etiği olmak üzere, metod, teknik, üslup gibi hususları konu edinen teorik ve pratik çalışmalarla desteklenmesi, geliştirilmesi ve eleştirilmesi gerekmektedir.

Yapılacak çalışmaların başında çeviri etiği gelmelidir. Zira çeviri etiği mütercimlere yaptıkları Kur'an tercümesiyle ortaya çıkacak sonuçların farkında olma bilinci verecek, çeviride kendi görüşlerini, konjonktürel beklentileri değil metnin doğru bir şekilde aktarılmasını esas almalarını temin edecektir. Böylece mütercimler Kur'an'ı kaynak dil Arapça'da doğru anlama ve hedef dil Türkçe'de dilin bütün imkânlarını kullanarak en az kayıpla aktarma çabası içinde olacaklardır. Aynı şekilde okurlara da çevirinin Allah kelamı olmadığı, bir beşer tarafından yapılmış anlam kayıpları içeren bir tercümeden ibaret olduğu bilincini verecektir. Böylece meallerden hüküm istinbatının doğru olmadığı gerçeği yeniden bilinecektir.

Mevcut tercümelere bakıldığında çoğunlukla böylesi bir yaklaşımdan uzak oldukları görülmektedir. Tercüme öncesi teorik çalışmalar yapılmadan doğrudan tercümeye başlanılmıştır. Bu eserlerin önsözlerinde genel olarak çeviri metodu veya teknikleri, karşılaşılan sorunların çözümü, benimsenen üslup gibi hususlarda herhangi bir bilgi verilmemektedir. Çeviri etiğinden uzak bir yaklaşımla özellikle müteradif lafızların her biri Türkçe'de aynı kelimeyle karşılanmış, anlam zenginliği ve derinliği yok edilmiştir. Bu tercümelere bir kısmında kendi içerisinde anlam çelişkileri oluşturan çeviri örnekleri vardır.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın tefsiri erken dönem eseri olmasına rağmen hem mukaddimesinde hem de tefsirin muhtelif yerlerinde tercüme metodu, teknikleri ve sorunları ile ilgili açıklamalar yapılmış, çeviri etiğine dair önemli yaklaşımlar sergilenmiştir. Elmalılı tefsirinin içerisinde çeviri sürecinin arka planını aktaran açıklamalar yapılmıştır. Bu açıklamaları hem çeviri etiği bilinci oluşturmada hem de tercüme metodolojisi ve tercüme teknikleri açısından öğretici bilgiler vermektedir.

Bunlar arasından seçtiğimiz iki örnekte de Elmalılı ilk bakışta makul gibi gözükten çevirileri Arap dilinde o şekilde kullanılmadığı veya anlam iyi aktarılmadığı için tercih etmemiştir. Bunun gerekçelerini detaylı bir şekilde zikretmiştir. Arap dilinin imkânları, Kur'an'ın bütünlüğü, bu konuyla ilgili rivâyetler ve müfessirlerin görüşleri doğrultusunda tahliller yapmış, tercih ettiği anlamın Türkçe'de hangi kelime ile daha iyi ifade edilebileceğini araştırarak muhtemel kelimeleri bu açıdan değerlendirmiş ve bu süreci okuruyla paylaşmıştır.

Bu iki örnek gibi birçok yerde çeviri etiği ve teknikleri hakkında eğitici ve öğretici bilgiler vermiştir. Bu örnekler incelendiğinde onun çeviri etiği bilincine sahip olduğu ve tercüme faaliyetinin arkasında bilimsel bir çalışma yaptığı anlaşılabilir.

Çalışmamız esnasında bugün sayısı hızla artan Elmalılı sadeleştirmelerinin de önemli sorunlar içerdiği tespit edilmiştir. Yine belirli bir metodolojiye ve etiğe dayanmayan sadeleştirme faaliyetlerinin çoğu sadeleştirme yapan kişinin kendi söz dağarcığına mahkûm dil anlayışına göre anlayamadığı kelimeleri yaygın olarak kullanılan kelimelerle değiştirmekten ibaret çalışmalar olmuştur. Hâlbuki her geçen gün daha az sayıda kelimeyi

kullanarak iletişim kuran bir toplumun kelime hazinesine indirgenen Kur'ân mealleri, onun geniş anlam dünyasını daraltmakta, basitleştirmekte ve yüzeyselleştirmektedir.

Elmalılı sadeleştirmelerinin bir kısmında onun Kur'ân'daki kelimelerin seçimi ve dizilişindeki anlam farklarını gözetme hassasiyetinin, anlamı Türkçeye aktarmadaki titizliğinin göz ardı edildiği ve hatta tefsiri okunmadan sadeleştirmeler yapıldığı görülmektedir. Bunun sonucu olarak onun gerekçeleriyle “böyle tercüme edilmez” dediği yerlerde bile onun bu görüşünün tersine, çevirmek istemediği kelimelerle sadeleştirmeler yapılmıştır.

Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki: Elmalılı başlı başına tefsirinden ayrı müstakil bir meâl yazmamıştır. Bu nedenle onun Meâli tefsiriyle birlikte okunmalıdır. Müstakil olarak okunduğunda birçok açıdan amaçlanan faydalar temin edilemeyecektir. Şayet ayrı olarak basılacaksa özellikle tercüme etmediği kelimelerle ilgili izahlarını içeren dipnotlarla zenginleştirilmiş bir şekilde basılmalı ve okunmalıdır.